

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת פקודי, תשע"ו
מספר 1161

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

כסף פקודי העדה

מרדכי סבתו

"אלה פקודי המשפן המשפן העדת אשר פקד על פי משה" (שם' לח: כא). רש"י מפרש: "בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן - זהב וכסף ונחושת".

המעין בלשון הכתוב על משקל הזהב, הכסף והנחושת יראה שלשון התיאור של הכסף שונה מלשון התיאור של הזהב והנחושת. בזהב נאמר: "זהב התנופה" (כד), וכן בנחושת: "נחושת התנופה" (כט), ואילו כאשר לכסף לא נאמר 'כסף התנופה' אלא "וכסף פקודי העדה" (כה). מהו טעמו של דבר?

"תנופה" היא מלשון להניף. מצאנו פועל זה בקשר לזהב בתיאור הבאת התרומה על ידי העם בפרשת "ויקהל": "וכל איש אשר הניף תנופת זָהָב לָהּ" (שם' לה: כב). ההנפה מציינת את רצונו של האדם לתת נדבה למשכן, ומאחר שהזהב והנחושת ניתנו בנדבה, "איש אשר ידבנו לבו", הם מכונים "זהב התנופה" ו"נחושת התנופה". לעומת זאת, הכסף לא ניתן בנדבה, אלא על כל אחד חלה חובה אחידה של מתן מחצית השקל, כמפורש בפסוקים שלפנינו: "וכסף פקודי העדה מאת פֶּךָר וְאֶלֶף וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בְּקַע לְגִלְגָּלִת מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכָל הָעֶבֶר עַל הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁלְשֵׁת אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים" (לח: כה-כו). משום כך לא נקרא הכסף 'כסף התנופה' אלא "כסף פקודי העדה".

לאור כל זאת מתעוררת כאן שאלה גדולה. בפרשת "תרומה" נאמר: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. וְזֹאת תְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתֶם זָהָב וְכֶסֶף וְנְחֹשֶׁת" וגו' (שם' כה: ב-ג). הרי שהכסף נמנה כאן יחד עם הזהב, הנחושת ושאר החומרים שניתנו בנדיבות הלב. וכן, בפרשת "ויקהל" נאמר: "כָּל מִרְיָם תְּרוּמַת כֶּסֶף" (שם' לה: כד), משמע שאכן היה כסף שניתן בתרומת הלב לפי רצון איש ואיש. אלא שלא מצאנו בכלי המשכן פריטים שנעשו מכסף, מלבד האדנים וווי העמודים. לפי המפורט בפרשתנו משקלם של האדנים ושל ווי העמודים היה בדיוק כמשקל מחצית השקל של כל העם, ותמוה שהכתוב לא פירט מה נעשה ביתרת הכסף שנתרם. בפרשתנו מנה הכתוב רק את כסף מחצית השקל, והשאלה היא מה עשו, אפוא, עם תרומת הכסף שניתנה בנדיבות הלב?

על כורחנו אנו אומרים שהיו גם כלים נוספים, משניים, שנעשו מכסף, כגון קערות הכסף ומזרקי הכסף שהביאו הנשיאים בחנוכת המזבח (במד' ז: פד), אלא שלא נזכרו כאן בכתוב כיוון שלא היו הכרחיים לעבודת המשכן.¹

* * *

שאלה אחרת בענייננו עולה מלשונה של תחילת פרשת "כי תשא": "פִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַפְּקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ פָּךְר נִפְשׁוֹ לָהּ בְּפֶקֶד אֲתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפֶקֶד אֲתָם" (שם' ל: יב). פרשה זו, שהיא הבסיס לתרומת מחצית השקל, אינה מנוסחת כציווי למנות את ישראל, אלא כקביעת עיקרון מה יעשו כאשר ימנו אותם. לא נאמר כאן 'שאו את ראש כל עדת בני ישראל' כפי שנאמר, למשל, בתחילת "במדבר". שם אכן היה ציווי לפקוד את ישראל וביצועו מתואר שם בפירוט. אבל כאן לא נאמר אלא שכאשר משה יפקוד את העם יצטרך כל אחד ואחד לתת מחצית השקל כדי שלא יהיה בהם נגף. וכבר עמד על נקודה זו הגאון מווילנה בפירושו "אדרת אליהו" לפסוקים אלו, וזו לשונו: "'כי תשא את' וכו'. הוא מצוה לדורות בכל עת שימנה אותם... אבל עכשיו לא נצטווה

* ד"ר מרדכי סבתו, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן.

¹ ראו דברי הגאון שהובאו בפירוש ראב"ע לשמות כה: ג.

למנות כלל עד חומש הפקודים". ואף שנאמר בסוף הפרשה שם שהכסף ינתן לצורך עבודת אוהל מועד (טז), אין הכוונה שישתמשו בו לצורך בניית המשכן, אלא לצורך העבודה, כגון לקניית קרבנות ציבור. זה היה גם השימוש שנעשה במחצית השקל השנתית, במהלך הדורות.

נמצא שמעולם לא נצטווה משה בפרשת "כי תשא" למנות את ישראל, ומסתבר שהמניין נעשה מדעתו. יש אפוא לתמוה על כך שפרשתנו מונה מחד גיסא את כסף פקודי העדה, שממנו עשו את האדנים וווי העמודים, אף שלא נצטוו על המניין, ומאידך גיסא מתעלמת מתרומת הכסף שנזכרה בפרשת "תרומה". ביישוב השאלה נראה לומר שאכן יש פער בין פרשת "תרומה" לפרשת "פקודי", פער שנוצר כתוצאה מחטא העגל. לפני חטא העגל הייתה הכוונה שגם הכסף ינתן בנדבה, וממנו יעשו את האדנים ואת ווי העמודים, ואולי גם פריטים אחרים. המשכן כולו אמור היה להיעשות מתרומות של נדיבות הלב, כמפורש בפרשת "תרומה": "וַיִּקְחֵרְלֵי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנֶנּוּ לְבֹתָקָחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי... וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם" (שם' כה:ב-ח). אלא שהכוונה שבאה לידי ביטוי בפרשת "תרומה" השתנתה בעקבות חטא העגל. יש לשים לב לעובדה שכל המילים המרכזיות בפרשת מחצית השקל (שם' ל:יב) חוזרות בפרשת העגל: "כי תשא" – "אִם־תִּשָּׂא חֲטָאתְכֶם" (שם' לב:לב); "לפקודיהם" – "וַיְבִיֹם פְּקֻדֵי וּפְקֻדָתֵי" (שם, לד); "כופר" – "אוֹלֵי אֲכַפְּרָה בְּעֵד חֲטָאתְכֶם" (שם, ל); "וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף" – "וַיִּגַּף ה' אֶת־הָעָם" (שם, לה). יש כאן רמז שלמעשה העגל יש השלכה על יישומה של פרשת שקלים.

בעקבות חטא העגל נקבע, שבתוך כל תרומת המשכן, שאמורה לבוא מנדיבות לבם של ישראל, יהיה גם יסוד של חיוב שאינו תלוי בנדיבות הלב, אלא שיעורו קבוע; העשיר לא ירבה והדל לא ימעט. ממנו יעשו את האדנים, שהם הבסיס שעליו נשען המשכן. משום כך עמד משה ומנה את העם, למרות שלא נצטווה על כך, כדי שבני ישראל ייאלצו לתת מחצית השקל כופר נפשם. בכסף זה ייעשו, כאמור, האדנים, ובשאר הכסף, אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, יעשו ווים לעמודים. האדנים מלמטה, והוויים מלמעלה. מעתה ואילך, המסגרת תהיה מסגרת של חיוב, ורק בתוכה תבוא נדבת הלב לידי ביטוי.

רבי אברהם אבן עזרא כתב ברוח זו (שם' לח:כד): "ולפי דעתי, שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים. והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן, שהוא הכולל לכל הכלים. וזה זכרון לבני ישראל". כלומר, מעתה ואילך יעמוד המשכן על כסף החיוב ולא על נדיבות הלב, והוא יהיה לזיכרון לבני ישראל. מהו שיהיה לזיכרון? הווי אומר היסוד המשותף לעם כולו, היסוד המאחד את העם ליחידה אחת. כלליות האומה היא שתעמוד לה לזיכרון ותהווה תריס בפני הפורענות.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף